

МАЗМҰНЫ

Предисловие (М.Х.Абусеитова) 3

ШЫҒЫС ФИЛОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ

ВОСТОЧНАЯ ФИЛОЛОГИЯ И ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ

М. Қажынова, М.Б. Салқынбаев

«Мың бір түн» ертегісінің мәдени құндылығы
(әлем ғалымдарының пікірлері негізінде) 5

Ш.Б. Баратова

Қазіргі қазақ және ұйғыр поэзиясындағы
ауыспалы өлшемдер 11

Х.В. Масимова

Қытай тілі элементтерінің ұйғыр тіліне кіруі
(XIX ғасыр деректері негізінде) 18

Е.Ә. Керімбаев

Қытай фразеологизмдеріндегі ұлттық танымның көрінісі 23

Р.Ө. Досымбекова, И.Б. Толеубаева

Қытай тілі грамматикасының негіздері 30

Н. Абдурақын

Қытай аңыздары және олардың дүниеге апымы 38

Д.А. Мадиев

Көне қытай тіліндегі жалғаулықтардың срекшеліктері 44

А.Ж. Назарова

Қазақ және түрік тілдеріндегі белгісіздік есімдігі 51

Д. Андабаева

Концептосфера турецких, русских
и английских лингвокультурем 57

Г.Қ. Қатбаева, А.А. Сембекова

Қытай тілінің құрмалас сөйлемдерінде
қолданылатын құрылымдар 67

С.Б. Жақыпова

Ким Со Воль поэзиясындағы фольклорлық дәстүрлер 74

<i>Н.Н. Қоңқабаева</i>	
Соматикалық фразеологизмдердің атқарағын символикалық рөлі (араб және қазақ тілдеріндегі материалдар негізінде)	82
<i>И.В. Давыдова</i>	
Некоторые особенности казахстанского и арабского политического дискурса: сравнительный анализ	89
<i>Э. Рысжанова</i>	
Фирдаусидың «Шахнама» шығармасындағы әйел образы	96
<i>А.Е. Хакім</i>	
Фирдаусидың Шахнамасындағы киелі ұғымдар және «өмір суы»	103
<i>А.Б. Жиекбаева, А.А. Жамалова</i>	
Араб тіліндегі кірме сөздерді танудың белгілері	110
<i>Б.Н. Төлімбетова</i>	
Соңы Аллаяр шығармаларын зерттеу мәселесі	117

ШЫҒЫС МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ВОСТОЧНЫХ ГОСУДАРСТВ

<i>А.Н. Мұқанова, Ж. Кәйдолла</i>	
Қытай Халық Республикасы қазақтарының орналасуы, саны, құрамы және этнодемографиялық мәселелеріне (XX ғ. соңы – XXI ғ. басы) шолу	127
<i>Ж.Б. Момынкұлов, А.Х. Есбаева, М.Т. Құрманкұлов</i>	
Қазіргі Египеттің ішкі саяси, сыртқы саяси және әлеуметтік-экономикалық дамуының мәселелері	135
<i>Zh.B. Abikadyrova</i>	
Egypt's economy: main features and impact of the 2011 revolution	145
<i>Қ.А. Жүніс, Қ.М. Ақтаулова</i>	
Қазақстан мен Түркияның дипломатиялық және экономикалық ынтымақтастығының қалыптасуы	153

Республикалық ғылыми конференция - белгілі
шығыстанушы Вениамин Петрович Юдиннің құрметіне
арналған XIV Жас ғалымдар ғылыми оқулары

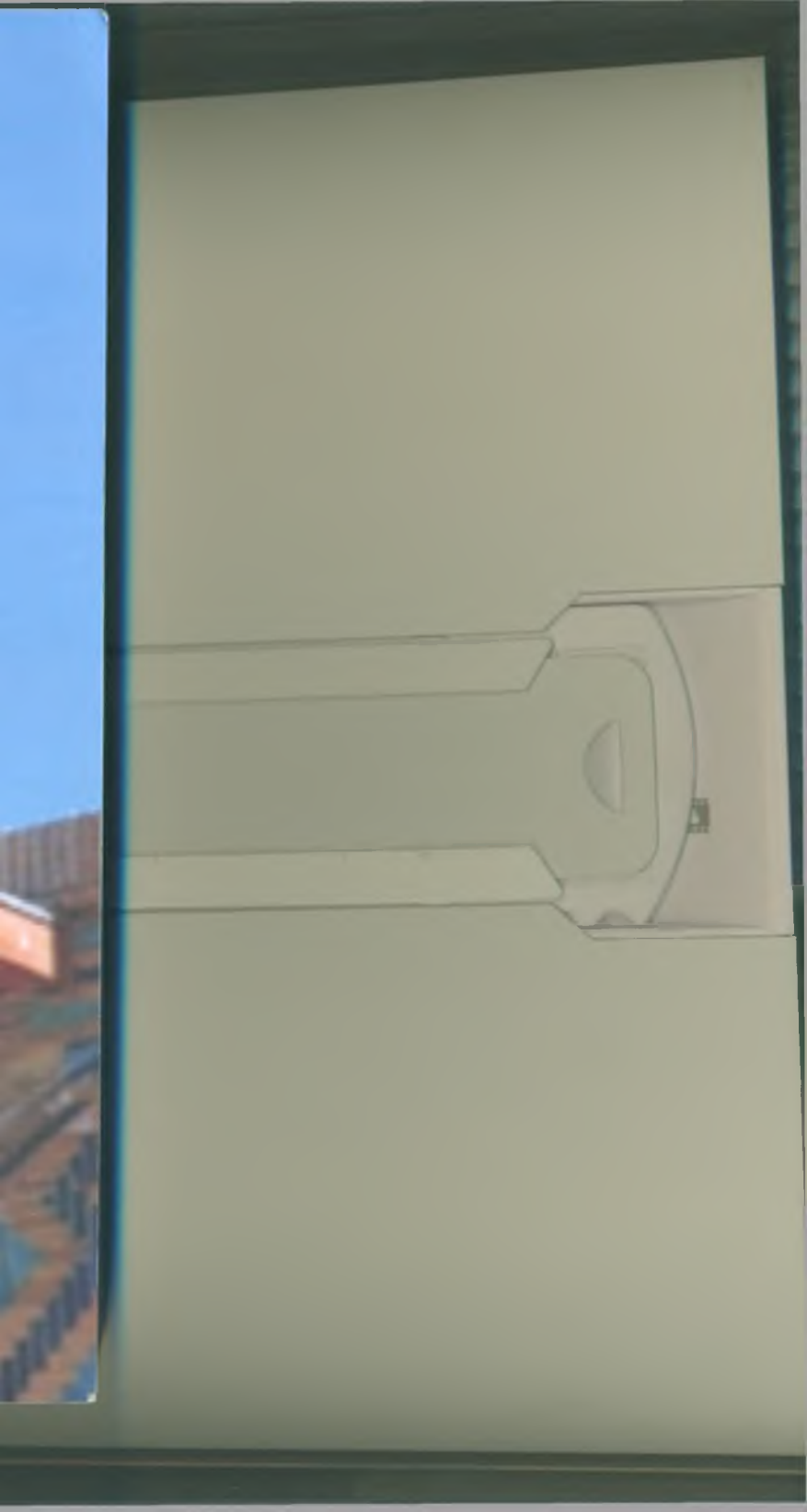
**«ҚАЗАҚСТАН МЕН ШЫҒЫС ЕЛДЕРІ:
ӨЗАРА ӘЛЕУМЕТТІК - ЭКОНОМИКАЛЫҚ,
САЯСИ, МӘДЕНН БАЙЛАНЫСТАР»**

ЮДИИ ОҚУЛАРЫ - 2013 ж. 12 сәуір

Республиканская научная конференция - XIV Научные
чтения молодых ученых, посвященные памяти известного
востоковеда Вениамина Петровича Юдина

**«КАЗАХСТАН И СТРАНЫ ВОСТОКА:
СОЦИАЛЬНО - ЭКОНОМИЧЕСКИЕ,
ПОЛИТИЧЕСКИЕ И КУЛЬТУРНЫЕ
ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ»**

ЮДИНСКИЕ ЧТЕНИЯ - 12 апреля 2013г.

1. 中外神话传说王林育主编-北京：中国少年儿童出版社2007.8 370页
2. 中国古代文学（上册） 蒋人杰主编-北京：高等教育出版社19972006重印）523页
3. 中国古代文学（下册）沈惠乐主编-北京：高等教育出版社1997（2006重印）418页
4. 成语故事 刘悦宵主编-北京：军事谊文出版社2005.9 405页
5. 中国古代历史故事 刘悦宵主编-北京：军事谊文出版社2005.9 632页
6. 中国古代传说故事 王林育主编-北京：中国少年儿童出版社2007.8 589页
7. 中国古代神话故事 刘悦宵主编-北京：军事谊文出版社2005.9 756页
8. 中国古代文学（上册） 姜光斗主编-上海：华东师范大学出版社2009.12 517页

В статье разносторонне и по отдельности объясняется суть и происхождение китайских мифов.

The article widely and individually introduces reader to the Chinese myths and explains their origin.

Д.А. Мадиев

КӨНЕ ҚЫТАЙ ТІЛІНДЕГІ ЖАЛҒАУЛЫҚТАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сөз бен сөзді, сөз тіркестерін, сөйлем мен сөйлемді өзара байланыстыратын көмекші сөздерді «жалғаулықтар» дейміз. Олар жеке-дара сұраққа жауап бермейді, сөйлем мүшесінің қызметін атқармайды. Жалғаулықтар арасында сөз алды қосымшасы ретінде де қолданылатындары бар, мысалы, 以yǐ, 與yǔ, 為wéi, 因yīn секілді жалғаулықтар сөйлемде екі түрлі мағынада кездеседі. Сондай-ақ, 既jì, 且qiě, 則zé, 但dàn секілді үстеулердің де жалғаулық қызметін атқаратын кездері болады. Көне қытай тіліндегі құрмалас сөйлемдердің басынқы жалғаулықтарының ішіндегі кең қолданыстағыларына 若ruò (кейбір ескерткіштерде 如rú) «егер, егер де», және 雖suī «болса да, болғанмен де» жалғаулықтары жатады.

Бағыныңқы сөйлем әрқашан негізгі сөйлемнің алдында тұрады. Жалғаулық бағыныңқы сөйлемнің баяндауышының алдында тұрады. Мысалы:

子若欲战，则吾退舍。 Егер сіз соғысқыңыз келсе, мен әскерді бір қатар артқа шегіндірейін.

楚雖大，非吾族也。 Чу мемлекеті үлкен болғанымен, оның төрелері біздің рудан емес.

Кейде жалғаулық сөйлемнің басында, бастауыштан бұрын тұрады, оларға осы екі жалғаулықты да жатқызуға болады, сөйлем басында олар зат есімді нұсқап тұратын шылаулар ретінде қолданылады. Мұндай жағдайда алғашқысы «...келер болсақ, ...жайында айтар болсақ» деп аударылса, екіншісі «тіпті» деп аударылады.

若孔子，则闻而知之。 Кун-цзы жайына келер болсақ, ол оны білген, өйткені ол жайында естіген.

雖大國必畏之矣。 Сол кезде одан тіпті үлкен мемлекеттер де қорқатын болады.

Бағыныңқы шартты сөйлемде жалғаулықтар мүлдем болмауы да мүмкін.

人不学，不知道。 Егер адам оқымаса, ол қағиданы білмейді.

Жалғаулықсыз бағыныңқыдан тұратын құрмалас сөйлемді, жазбаша формасында екі қарапайым сөйлемнен ажырату қиын. Шамасы, ауызекі тілде интонация арқылы ажыратуға мүмкін болар ма еді, тек оны бүгінгі таңда тексеріп көру мүмкін болмай тұр.

Негізгі сөйлемнің алдында, бағыныңқы шартты сөйлемнен кейін (жалғаулықтың бар-жоғына қарамай) 则 көмекші сөзі жиі қолданылады. Бұл сөз өз бетімен шартты қатынасты білдірмейді, тек қарама-қарсы ой арқылы салыстыруды көрсететін бір-біріне параллель бағыныңқы шартты сөйлемдерде мүмкін болатын екі альтернативаны білдіреді. Мысалы:

得之则生，弗得则死。 Егер осыған (тамақ пен су) қолың жетсе тірі қаласың, қолың жетпесе өлесің.

则 сөзінің бағыныңқы бөлімнен кейін қолданылуы, оның жиі кездесетін функциясы. Сондай-ақ, бұл сөз екі параллель сөйлемдегі баяндауыштар тобының алдында тұрып, екі бастауышты, немесе уақытты білдіретін сөздерді қарама-қарсы қояды.

冬日則飲湯，夏日則飲水。 Қыстың күні ыстық сорпа ішеді, жазда суық су ішеді.

Кейде сөйлемдегі салыстырудың 則ze сөзімен келген бір мүшесі түсіп қалып, тек көптекстен ғана көрінеді. Сонымен қатар, бұл сөз бастауыштан кейін келіп, бастауышты сөйлемдегі ең маңызды сөз ретінде нақтылай түседі, әрі өзінен кейін келген сөйлемде күтпеген жағдайдың болғандығын білдіреді. Конфуцийлік әдебиетке жататын шығармаларда 則ze сөзінің орнына тура сол мағынада 斯si көмекші сөзі қолданылады.

Көне қытай тілінде жазбаша түрдегі құрмалас сөйлемдер, бір-бірінен кейін келетін бірнеше қарапайым сөйлемнен айырмашылығы жоқ. Тіпті, көне қытай тілінде құрмалас сөйлемдер жоқ десе де болады. Екі сөйлем арасындағы байланыс 故gu «сондықтан», 乃nai «сөйтіп», т.б. секілді арнайы жалғаулықтардың арқасында іске асады. Біреуі екінші сөйлемнің басында тұрса, екіншісі оның баяндауыштар тобының алдында тұрады. Мұндай жалғаулықтардың үстеулер мен демеулік шылаулардан анық көрініп тұрған шекарасы жоқ, олардың арасындағы айырмашылық формасы жағынан емес, негізінен мағыналық айырмашылық.

Ерекше тоқтала кететін жалғаулықтардың бірі ретінде 况kuang «оның үстіне» сөзін айтуға болады. Ол алдынан келетін сөйлемде баяндауыш түсіп қалады, өйткені ол алдыңғы сөйлемнің баяндауышымен сәйкес келеді. Мұндай сөйлемнің соңында 乎hu демеулік шылауы қойылады, әйтсе де бұл сөз мұнда өзінің әдеттегі сұрақ мағынасын білдірмейді. Мысалы:

困兽犹斗，况人乎。 Тіпті тығырыққа тірелген аң да қарсыласады, адамдар жайында айтудың да қажеті жоқ.

Бұл айтылған жалғаулықтардан бөлсек, сөйлемдер арасын жалғау үшін 然ran «әйтсе де, сөйтсе де» сөзі жалғаулықтармен немесе басқа да көмекші сөздермен бірлікте жиі-жиі қолданылады.

甚矣德。雖然，吾今取此。 Олар қатты қиналған. Бірақ мен бәрібір бұл қаланы басып аламын.

Мұнда «бірақ бәрібір» деп аударылған 雖然suiran сөзінің байланысы, шындығында жалғаулық емес- «тіпті осылай болған күнде де» деген мағына білдіретін қысқаша бағыныңқы сөйлем. 然

ган сөзімен байланысқан басқа да жалғаулықтардың маңызы осыған ұқсас:

然而ганег «бірақ, алайда, әйтсе де, дегенмен, сонда да»;

然則ганзе «онда, сидеше, ондай болса, олай болма»;

不然buran «әйтпесе, өйтпегенде», «олай емес, бұлай емес»;

然后ганhou «одан кейін, сонан соң».

Кейбір жалғаулықтар бағыныңқы сөйлемдерде қолданылатын сөздерге ұқсас. Оларға 及ji «сол кезде», 雖sui «болса да, болған күннің өзінде де», 若ruo, 如ru, 苟gou «егер, алда-жалда» сияқты жалғаулықтар жатады. Басқа жалғаулықтар басыңқы сөйлемде қолданылады.

及反。市罢。 /Ол/ қайтып келгенде, сауда тоқтапты.

雖衆無所用之。 /Олар/ тінті көп болса да, олардан бәрібір еш қайыр жоқ.

若君去之以為成。我以郑為内臣。 Егер сен төре, оларды жойып, менімен келісімге келсең, мен елім Чжэнмен бірге саған бағынышты боламыз.

季氏亡。則魯不昌。 Егер Цзи руы жойылса, Лу патшалығы ешқашан дамымайды.

Жалғаулықтар 而er, 然而ганег, 雖然suiran, 然ган карсылықты байланысты білдіретіп жалғаулықтарға жатады.

夫市之無虎明矣。然而三人言而成虎。 Базарда ешқандай жолбарыс жоқ екендігі айдан анық. Бірақ егер үш адам айтса, онда жолбарыс пайда болады.

微子則不及此。雖然于杀二君與一大夫。為子君者不亦難乎。 Сен болмағанда, мен өз мақсатыма жете алмас едім. Солай болғанда да, сен екі төре мен бір қызметкерді өлтірдің. Сенің билеушің болу қиын емес пе?

如韓之市。而死者果政也。 Ол Ханьға барып, базарға келді. Өлген адам шынында да оның бауыры Чжэн болып шықты.

Сатылы байланысты жалғаулықтарға 且qie «одан бөлек, оның үстіне», 既而jier «содан кейін», 故gu, 是故shigu, 是以shiyi «сондықтан», 然則ганзе, 若然ruoran «ондай болса» сөздері жатады. 故gu, 是故shigu, 是以shiyi жалғаулықтары сондай-ақ себен-салдарды да білдіреді.

然則豎刀何如。 Олай болса, менің Шу Дяо-ды тағайындағаным а қалай қарайсыз?

Сабақтас құрмалас сөйлемдердегі жалғаулықтардың рөлі

Құрмалас сөйлемдер негізінен екі салалас сөйлемнен тұрады. Бірінші сөйлемде бастауыштың алдында, немесе бастауыш пен баяндауыштың ортасында бірінші жалғаулық тұрады, екінші сөйлемде баяндауыштар тобының алдында екінші жалғаулық, немесе біріншіге сәйкес үстеу тұрады.

1) Конструкция 非獨(徒)... /而/又 (亦) «ғана емес..., сондай-ақ...».

非獨存已之國也。又能存魯君之國。 /Ол/ өз елін ғана сақтап қалған жоқ, тіпті Лу елін де сақтап қала алды.

故樂非獨以自樂也。又以樂人。非獨以自正也。又以正人。 Музыка өзінді ғана қуаптып қоймайды, сондай-ақ өзгелерді де қуаптуға керек. Тек өзінді ғана түзету үшін емес, оның көмегімен басқаларды да түзету үшін.

非獨射也。為國與身亦皆如之。 Садақтан оқ атқанда ғана сүйеніп қоймай, мемлекетті басқарғанда және өзінді басқарғанда да осылай істеу керек.

非徒危身。又将危父。 Тек өзінді ғана қауіпке ұшыратпайсың, әкенді де араңдатасың.

非徒無益而又害之。 Ол өскіндерге пайда әкеліп қана қоймай, тіпті оларға зиянын тигізді.

2) Конструкция 猶 (尚) .../而/ 况...乎 «тіпті..., одан бетер...».

Бұл конструкция екі сөйлеммен берілген, бірінші сөйлемнің баяндауышымен ұқсас болғандықтан екінші баяндауыш түсіп қалады, 猶 you сөзі бірінші сөйлемнің бастауышы мен баяндауышының ортасында тұрады.

臣獨知之。而况君乎。 Мұны тіпті мен түсінемін, ал сен, төре әсіресе білуге тиіссің.

水且猶可以忠信誠身親之。而况人乎。 Шын ниетіңмен, адалдықпен түссең тіпті сумен туыстық сезім болады, ал адам жайында тіпті айтудың қажеті жоқ.

臣以為布衣之交。尚不相欺。況大國乎。 Мен тіпті карапайым адамдардың арасында жалғандық болмауы керек деп есептеймін, ал үлкен мемлекеттерге бұл әсіресе қатысты.

Салалас құрмалас сөйлемдердегі жалғаулықтар

Жалғаулықтар арқылы жалғанған салалас құрмалас сөйлемдер де скі сөйлемнен тұрады. Бірінші, бағыныңқы сөйлемдегі жалғаулық бастауыш алдында, немесе бастауыш пен баяндауыштың оргасында тұрады. Басыңқы сөйлемдегі жалғаулық негізінен бастауыш алдында тұрады, кейде одан кейін, бағыныңқы сөйлемдегі жалғаулықпен сәйкесетін үстеулер мен сұрау есімдігі бастауыш пен баяндауыштың арасында тұрады.

1) Конструкция 若 (如) ...則。 /如, 若/使...則。

若 guo және 如 gu жалғаулықтары шартты сөйлемде қолданылады, 使 shi жалғаулығы шынайы смес шарт мағынасын білдіреді. 如 gu, 若 guo, 使 shi жалғаулықтары әрқашанда бағыныңқы сөйлемнің басында тұрады.

公子若反晉國。則何以報不穀。 Егер сен, ханзада, өз патшалығың Цзиньге қайтсаң, маған алғысыңды қалай білдіресің.

如有不嗜殺人者。則天下之民皆引領而望之矣。 Егер адам өлтіруді жек көретін билеуші табылса, онда Аспан асты еліндегі халық мойнып созып, оған үмітпен қарар еді.

如使人之所欲莫甚於生。則凡以得生者何不用也。 Егер адамға өмірден артық ештеңе жоқ десек, онда ол неге тірі қалу үшін қолынан келгеннің бәрін істемейді.

2) Бағыныңқы сөйлемдегі қарсылықты байланысты білдіретін жалғаулықтар мен пегізгі сөйлемдегі сұрау есімдігінен тұратын конструкция. Мұндай конструкция скі бөліктен тұрады, әрі екінші сөйлем риторикалық сұрақты білдіреді. Мысалы:

君雖樂之將安得。 Егер билеуші, сен осыған қуанғын келсе, қалай қуана аласың?

齊國雖褊小, 吾何愛一牛。 Менің елім Ци мемлекеті қанша кіші болса да, мен қалайша бір өгізді аяп қалам.

君若以德綏諸侯。誰敢不服。 Егер сен, билеуші өзіннің қайырымды істеріңмен басқа бектерге өнеге болсаң, кімнің бағынбауға дәті барады.

3) Бағыныңқы сөйлемдегі шартты байланысты білдіретін жалғаулықтар мен басынқы сөйлемдегі үстеуден тұратын конструкция: 若。。。必; 雖。。。亦 (猶) .

雖隆薛之城到於天。猶之無益也。 Сен тіпті өз қалаң Сюзнің айналасындағы қорғанды аспанға дейін қиратсаң да, одан ешқандай пайда болмайды.

則申不害雖十使昭侯用術。而奸臣猶有所矣。 Мұндай жағдайда, Шэнь Бу-хай Чжаодың патшасына басқару өнерін пайдалан деп оң рет тапсырса да, бұзылған әкімдер бәрібір оның сөзін бұрмалайды.

1. Яхонтов С.Е. Древнекитайский язык. М.: Наука, 1965.
2. Крюков М.В., Хуан Шу-ин. Древнекитайский язык (тексты, грамматика, лексический комментарий). М.: Наука, 1978.
3. Гуревич И.С. Очерк грамматики китайского языка III–V вв. М.: Наука, 1974.
4. Никитина Т.Н. Грамматика древнекитайских текстов. Синтаксическая структура. Учебное пособие. Л.: Издательство ЛГУ, 1982.
5. Люй Шу-сян. Очерк грамматики китайского языка. Слово и предложение. М.: Просвещение, 1961.
6. Ван Ляо-и. Основы китайской грамматики. М.: Просвещение, 1954.
7. Спириин В.С. Построение древнекитайских текстов. М.: Наука, 1976.
8. Никитина Т.Н. Грамматика древнекитайских текстов. Конструкции с особыми глаголами и прилагательными. Необычные функции знаменательных слов. Служебные слова. Структура текста. Л.: Издательство ЛГУ, 1982.
9. Горелов В.И. Грамматика китайского языка. М.: Просвещение, 1984.

В статье дается полное описание союзов древнекитайского языка, а также их грамматических особенностей в сложных предложениях.

The article brings the comprehensive description of the ancient Chinese language conjunctions as well as their grammatical features within complex sentences.

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ТҮРІК ТІЛДЕРІНДЕГІ БЕЛГІСІЗДІК ЕСІМДІГІ

Қазақ тіліндегі белгісіздік есімдіктер деп мағыналары жағынан заттар мен құбылыстарды нақтылы түрде білдірмей, белгісіз мәнде айтылатын сөздерді айтамыз.

Белгісіздік есімдіктердің жасалуына **бір, әр, әлде** деген үш сөз ұйытқы болып қызмет атқарады, белгісіздік есімдіктер осы сөздердің кейбір басқа есімдіктермен бірігуі арқылы жасалады. Мысалы:

а. *Біреу, кейбіреу, кейбір, қайсыбір, әрбір, бірнеше, бірдеме (бірнеше).*

ә. *Әркім, әрне, әрқайсы, әрқалай.*

б. *Әлдекім, әлдене, әлдеқайдан, әлденеше, әлдеқалай, әлдеқашан (алдақашан).*

Қазіргі қазақ тіліндегі белгісіздік есімдіктері – заттар мен құбылыстарды және олардың сан, сапа, белгілерін, мекен, амал тағы басқаларын анық етіп ашып айтпай, көмескі түрде ғана көрсететін, яғни нұсқай көрсеткен нәрселерін нақтылы түрде атамай, белгісіз етіп айтатын сөздер. Мысалы:

Тас опың айтқанын орындап, козді ашып-жұмғанша бір жерге алып келді. Асқар тағы да бірдене дегелі ыңғайлана беріп еді, есік алдынан тықыр естілді.

Сондай -ақ қазақ тіліндегі белгісіздік есімдігінің қарастыра аясы өте кең. Есімдіктің бұл түрі түрік тіліндегі белгісіздік есімдігіне қарағанда біршама күрделі тақырыпшаларды жалпылау және болымсыздық есімдігін қарастыруымен құнды.

1. Болымсыздық есімдіктері: Болымсыздық есімдіктер негізінде кейбір есімдіктердің **еш** деген сөзбен тіркесуі арқылы жасалады. Мысалы: *еш, ешкім, ешбір, ештеме, ешқашан, ешқандай, ешқайсы.*

Болымсыздық сөйлемде болымсыздық мағына *емес, жоқ* деген сөздермен және етістіктің болымсыз түрімен байланысты қолданылады (*ешкім айтқан емес; ешкім айтқан жоқ; ешкім айтпады* т. б.).